

Polochová, Markéta

Strukturalistický slet v Brně, čili, Prague Semiotic Stage revisited (27. 29.6.2011)

Theatralia. 2011, vol. 14, iss. 2, pp. 245-249

ISSN 1803-845X (print); ISSN 2336-4548 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115971>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

závislých divadel. Přitom se všichni shodli, že pokud má divadlo udržovat styk s dobou, v níž žijeme, je pro něj kontakt s aktuální dramatikou nezbytný. V Čechách tento model úspěšně prosazuje Divadlo Letí, v jeho rezidenčním programu vznikla řada her, které zaznamenaly i velký mezinárodní ohlas. Za všechny jmenujme hru *Zpověď masochisty* od Romana Sikory, která byla pozvána do Berlína na doprovodný projekt Theaterreffen s názvem *Neue Dramatik aus Evropa (Nová evropská dramatika)* a byla představena v rámci čtení českých her v Paříži. Divadlo Letí však příznačně pracuje ve velmi provizorních podmínkách bez stálé scény. O to důležitější se pak ukazuje idea sympozia, totiž připravit v Čechách půdu pro větší vstřícnost a podporu nových her. Vedle mezinárodní spolupráce byl důraz kladen na systém podpory vzniku nových her (ceny, soutěže, rezidenční programy, zapojení autora do inscenačního procesu).

Na sympoziu se podařilo vytvořit kreativní a inspirativní prostředí pro diskuze směřující k nalezení účinných strategií na prosazování aktuální dramatiky na jeviště současného divadla.

Markéta Polochová / Strukturalistický slet v Brně čili Prague Semiotic Stage Revisited (27.–29. 6. 2011)

Mé babičce

„Vrcholného zmatku je dosaženo vrcholným řádem: vskutku rafinovaný kalkul“ (Eco 1988: 210), praví se v patrně nejsémiotičtějším románu celé světové literatury. A (s trochou nadsázky) lze těžko hledat větu výstižněji postihující zdánlivě průhledná spojitá hnutí strukturalismu a sémiotiky, učení, která předdefinovala směřování českého teoretického myšlení a diskursu – také to během třídního pracovního setkání v Brně vykrytalizovalo na povrch.

Symposium, konané dílem na počest a dílem pro potřeby pětiletého grantového projektu „Český divadelní strukturalismus: souvislosti a potenciál“ (2011–2015) a pořádané jeho řešitelským centrem, brněnskou Katedrou divadelních studií, nabídlo pestrou přehlídku evropských

badatelů věnujících se problematice strukturalismu, sémiotiky či znakovosti obecně. Svě pověsti šarmantního mluviče dostal v roli moderátora David Drozd, jenž se coby jeden z organizátorů konference chopil i role průvodce všemi sekcemi. Měla-li by na tomto místě směřem k organizátorům zaznít nějaká výtka, směřovala by k termínu konání – poslední červnové dny poněkud znevýhodňovaly některé potencionální účastníky, a tak příležitosti zúčastnit se využila například jen hrstka studentů. To byla škoda, neboť symposium bylo zcela ojedinelým počinem svého druhu a navíc výjimečným setkáním špiček oboru zvukných jmen od Patrice Pavise přes Fernanda de Tora až po Marca de Marinise – ti všichni se na brněnské platformě prostřídali.

Poslední jmenovaný si vydobyl značné renomé především hojně odkazovanou knihou *The Semiotics of Performance* (1993), jednou z nejučenějších prací věnovaných sémiotice divadelního představení a systematicky rozvíjející koncept „performance text“ (textu inscenace/představení). Svůj příspěvek pak de Marinis opřel o peirceovsky triadickou systematizaci divadla, jeho znakových atributů i jednotlivých rovin představení (princip artificiality, mobility a aktualizace). Jmenovitě se opíral o Otakara Hostinského, Otakara Zicha a Jana Mukařovského. Spolu s nimi i všemi níže jmenovanými byl v příspěvcích zmiňován či odkazován také Felix Vodička a Vladimír Jindra, ze zahra-

ničních teoretiků zaznělo opakovaně jméno Rolanda Barthese, Michaila Bachtina, Charlese Sanderse Peirce, Ireny Slawinské i Michaela Quinna.

V rámci diskusí byla systematicky vyzdvihována společenská rovina psaní strukturalistů, jakési status quo, jež je charakteristické takřka pro všechny příslušné autory bez rozdílu. Emil František Burian, Jiří Frejka a především Jindřich Honzl jsou pověstní jak svým společensko-politickým apelem směřem k divadelníkům i divákům, tak chápáním divadla v širších, často mimouměleckých souvislostech. Nejen zásluhou jakési výchozí platformy v podobě Pražského lingvistického kroužku či myšlenkového spříznění v podobě strukturalisticky-sémiotického způsobu uvažování působí autoři i přes výraznou individuálnost a občasnou nespřízněnost (např. vztah Honzl – Hilar) jednoduše – divadlo v jejich pojetí není výlučnou záležitostí několika umělců a teoretiků, jedná se o sociální fenomén v celé své šíři a s vědomím společenského dopadu. K tomu přispívá i fakt, že mnozí z výše jmenovaných byli zároveň praktikujícími umělci.

Společenskými, politickými i osobními či osobně-pracovními vztahy se ve svém úvodním příspěvku zabýval i Pavel Drábek, jenž svou pozornost věnoval i konkrétnímu osudu Romana Jakobsona a (známým) peripetiím jeho brněnské akademické kariéry. Ve svém, jak sám podotkl, provokativním příspěvku se odklonil od tradičního zpracování odkazu

strukturalistů a vyzdvihl právě jeden z výrazných aspektů jejich psaní – jakési sociální včlenění, společenskou uvědomělost, díky níž nám strukturalistické spisy jako málokteré jiné teoretické nabízejí nejen (více či méně aplikovatelný) prostředek analýzy, ale především poskytují očima pisatelů ojedinělou dobovou reflexi divadelního, kulturně-společenského i politického života. Jak v následné diskusi podotkl David Drozd, je kromě uchopení celého okruhu s nadřazeným jménem strukturalismus zapotřebí sledovat a podrobně zmapovat zejména jednotlivce a jejich životní osudy. Teprve kriticky uchopené provázání osobní roviny s pracovní, zdá se, umožní pojednat odkaz pražské sémiotické školy v celku.

Příspěvek Herty Schmid byl zaměřen na absenci výrazu „znak“ v textech Otakara Zicha a dalších myslitelů, jak ale podotkl Ferdando de Toro, mělo by jít spíše o myšlenkovou souvazečnost určité skupiny autorů než o důsledné pátrání po konkrétních pojmech. To se týká jak Otakara Zicha, tak Jindřicha Honzla, jenž se znakové problematice přímo věnuje de facto pouze ve čtyřech studiích ze čtyřicátých let, a přesto je celé jeho myšlení o divadle strukturalismem vnitřně protkáno. Právě jeho psaní se ve svém příspěvku Fernando de Toro, editor překladu Veltruského publikace *Drama jako básnické dílo* do španělštiny (1991), podrobněji věnoval. Pozastavil se mj. nad koncepty symboličnosti znaku a sémiotičnosti představení.

O Jindřicha Honzla, Jiřího Veltruského a především Karla Brušáka se ve svém zkoumání české strukturalistické reflexe znakovosti asijských divadelních forem opřela i Šárka Havlíčková Kysová.

Po příspěvku Patrice Pavise se pak rozhořela diskuse nad smyslem a užitečností oboru kulturních studií, kdy se skalní zastánci „staré“ strukturalistické školy pustili do křížku s propagátory alternativních metod. Pomyslná půtka zůstala nedořešena, ale poukázala na jednu z hlavních otázek, kterou by místní badatelé v rámci grantu rádi zodpověděli – a tou je aplikovatelnost strukturalistického či sémiotického myšlení dnes. Nejde tak o pouhé připomenutí a oživení pozapomenutého fenoménu (té „mrtvoly“, jejíhož vraha, jak podotkl Manfred Pfister, neznáme), ale především o zjištění limitů a možností jeho praktického využití v současném myšlení o divadle (a v neposlední řadě pak také o zveřejnění dosud nepublikovaných či nedostupných materiálů, které kontext dobového smýšlení pomohou dokreslit). Není divu, že k němu dochází právě v Brně, vždyť to „má“ předního sémiotika Iva Osolsobě, jehož teorie modelu, ostenze i komunikace provázejí oborové studenty takřkajíc od prvních akademických krůčků – a také on byl coby čestný host konference účasten.

V „domácí“ části byl nejprve představen projekt strukturalistické čítanky, komentované antologie strukturalistických textů v anglickém jazyce

(již existujících překladů doplněných o plánované nově přeložené studie). David Drozd nastínil postupně se vyvíjející koncepci antologie, Don Sparling přiblížil práci s anglickými překlady textů a Tomáš Kačer poukázal na konkrétní translatická úskalí při překladu jednotlivostí. Příznačný byl právě úsek věnovaný problematice překladu terminologie, konkrétně nesnadnosti převést určité pojmy do cizích jazyků a vhodné pojmosloví v ideálním případě co možná nejvíce ustálit. To komplikuje existence dosavadních převodů a jejich nejednota: termíny se v nich rozcházejí, málokterý je dohledatelný pouze v jediném překladu – např. „divadelní“ jako „theatrical“, ale i „dramatic“, jehož obliba může být v našem kontextu důsledkem zichovského pojetí divadelního umění coby umění dramatického. Některé jsou naopak zdánlivě nepřeveditelné (problematický Honzlův „příznak“). Podobnou tematikou se ve svém příspěvku zabývala i Eva Šlaisová, když se soustředila na konceptuálně příbuzné termíny výrazu „aktualizace“, tedy „Verfremdung“ a „ostraneni“, a především na možnosti jeho anglického vyjádření – tradičního „foregrounding“, zdánlivě doslovného „actualisation“ a nověji prosazovaného „topicalization“.

Nejen terminologická mnohoznačnost a nekonzistentnost pojmového aparátu jen potvrdily premisu, že znovupublikování daných studií vyžaduje zevrubný kritický komentář – a to nejen pro zahraničního čtenáře. I česká

čtenářská obec by měla být konfrontována s texty opatřenými náležitým úvodním rozkladem a komentářem, jakkoli se oproti předmluvám věnovaným čtenářům zahraničním budou v obsahu lišit. Vždyť, jak praví Compagnon: „Každý znak, každý jazyk je nutně zároveň průzračný a zároveň klade překážky“ (2009: 39).

Manfred Pfister se pak postaral o slovo závěrem, když příhodně volnými shakespearovskými metaforami shrnul průběh všech tří dnů a vyzvedl klíčová témata, jež v jejich průběhu zazněla. Nikoli výtkou, ale podnětem k zamyšlení by mohla být snad až příliš benevolentní a otevřená dramaturgie – zazněly příspěvky věnované konkrétním osobnostem, vybrané problematice (ať už z oblasti terminologie či jednotlivých konceptů), ale i jakési obecně seznamovací referáty; více prostoru by snesl i zasloužil jeden z předem stanovených cílů setkání v podobě diskuse nad podobou plánované antologie, konkrétně jejího anglickojazyčného svazku. Všichni zúčastnění byli přátelsky vyzváni, aby se k její stávající podobě vyjádřili a jakkoli kriticky vymezili, vítány byly cenné postřehy a podněty založené na vlastních pedagogických i badatelských zkušenostech přítomných.

Jakkoli bylo téma celého symposia zaměřeno na zdánlivě úzkoprofilovou problematiku, příspěvky a především následné plodné (ačkoli místy poněkud nesoustavné) diskuse poukázaly na fakt, že pražský strukturalismus se zdaleka neomezuje jen

na skupinku nadšenců činných v první polovině 20. století, kteří významně ovlivnili a de facto předurčili vývoj českého divadelněvědného diskursu. Zdá se, že teprve uchopením v rámci tehdejšího kontextu a zaměřením na přesahy jejich učení se rozkryje kompletní potenciál, který strukturalistické a sémiotické smýšlení o divadle může nabídnout. Řeč pak byla nejen o následovnicích, ale i o nezanedbatelné oblasti předchůdců a názorových „učitelů“, kteří na generaci strukturalistů měli vliv (během konference takřka zlidověl pojem „český herbartismus“) a stáli tak u kořeb mj. pražské lingvistické školy. Významný podíl na formování zkoumané problematiky pak bezpochyby měla i čerstvě zrozená německá teatrologie, jejíž latentní, všudypřítomný vliv lze v českém kontextu jen stěží opomenout.

Konference však přinesla mnohem víc, umožnila totiž takřka workshopové setkání výzkumníků z celé Evropy, kteří část svého badatelského času věnují právě problematice strukturalismu a sémiotiky. Symposium přineslo celou řadu odpovědí a snad ještě více otázek a podnětů – i kdyby však „pouze“ rozkrylo širí materiálu příhodného ke zkoumání, multiplicitu možných přístupů a potenciální provázání zdánlivě neslučitelných teoretických škol, byla by to akce více než záslužná. Formou pomyslného post skripta je na místě ještě v krátkosti podotknout, že záměrně nižší počet účastníků spolu s jejich nadměrnou

vstřícností pak zajistily citelně přátelskou atmosféru, která se po celé bezmála tři dny symposiem nesla a plynu se přelévala mezi akademickou a mimoakademickou půdou.

Bibliografie:

- COMPAGNON, Antoine. 2009. *Démon teorie: Literatura a běžné myšlení*. Brno: Host, 2009.
- DE MARINIS, Marco. 1993. *The Semiotics of Performance*. Indiana University Press, 1993.
- ECO, Umberto. 1988. *Jméno růže*. Praha: Odeon, 1988.
- VELTRUSKÝ, Jiří. 1991. *El Drama como Literatura*. Přel. Milena Grass. Buenos Aires: Editorial Galerna, 1991.